

Mariusz Jabłoński

Uniwersytet Wrocławski

Justyna Węgrzyn

Uniwersytet Zielonogórski

Ochrona wolności i praw jednostki

1. Słowo wstępne

Modelowo należałoby przyjąć, że pojęcie wolności jednostki musi być identyfikowane jednolicie w każdym miejscu na świecie. W praktyce jednak założenie to nie zawsze przekłada się na praktyczną identyfikację znaczenia wolności, a przede wszystkim jej granic, które wyznaczane są najczęściej przez przepisy prawa powszechnie obowiązującego, przyjęte w drodze demokratycznej i transparentnej procedury ich stanowienia (choć w tym właśnie miejscu od razu trzeba podkreślić pewne istotne różnice istniejące w systemie *common law*)¹. Okazuje się, że granice wolności są odmienne i mogą w różnych miejscach (krajach) być diametralnie inaczej identyfikowane (również w odniesieniu do innych przesłanek i kryteriów ocen oraz wartościowania). Sytuacja ta wydaje się dziwna, szczególnie jeżeli weźmiemy pod uwagę fakt, iż od kilkudziesięciu lat społeczność międzynarodowa dąży do uniwersalizacji koncepcji ochrony wolności i praw jednostki². Działania podejmowane na poziomie międzynarodowym (uniwersalnym i regionalnym) nie były i nie są jednak w stanie na dzień dzisiejszy doprowadzić do wyeliminowania różnic, które charakteryzują sposób postrzegania wolności jednostki i wyznaczania jej granic.

Odmienności w sposobie postrzegania istoty wolności i praw oraz ich granic muszą w konsekwencji prowadzić do różnego kształtowania treści obowiązujących regulacji prawnych, a w szczególności ich interpretacji w praktyce stosowania przez organy ochrony (w szczególności sądy). Nie zawsze jednak te różnice prowadzą do kształtowania się diametralnych różnic w zakresie pojmowania istoty ochrony zarówno w odniesieniu do jej podmiotu, jak i chronionej wartości.

---

¹ Zob. np. R. Tokarczuk, *Prawo amerykańskie*, Wolters Kluwer 2001, s. 35 i n.

² Na temat uniwersalizacji zob. J. Wolf, *Menchenrechte im Spannungsfeld zwischen Univeralismus und Kulturrelativismus*, Hamburg 2015, s. 8 i n.; w ramach europejskiego system regionalnego zob.: P. Mahoney, *Universality versus subsidiarity in the Strasbourg case law on free speech: explaining some recent judgments*, „European Human Rights Law Review” 1997, nr 4, s. 379.

2. Zakres ochrony wolności i praw jednostki

Wolność jest nieodłącznym człowiekowi świadectwem (dowodem) jego niezależności realizowanej nie tylko wobec ukształtowanych w kolejnych etapach cywilizacyjnego rozwoju form wspólnoty społecznej, ale również względem innych otaczających go osób. W założeniu wartość ta ma podkreślać autonomiczność każdego z ludzi zarówno w zakresie decydowania o sobie samym, jak i rozpoznawania tego co dobre i złe.

W odniesieniu do ustalenia treści wolności na płaszczyźnie jednostka – państwo powstawało wiele koncepcji³. Nie wdając się w ich głęboką analizę, można wskazać, że według jednego z zapatrywań jednostka miałaby pozostać wolna od państwa, czyli rola tego ostatniego ograniczałaby się wyłącznie do zapewnienia jej bezpieczeństwa i nieprzeszkadzania w osiągnięciu szczęścia w życiu, według drugiego natomiast wolność jednostki mogła być realizowana wyłącznie za pośrednictwem państwa⁴.

Pojęcie wolności człowieka od dawna towarzyszyło rozważaniom prowadzonym przez filozofów. W ujęciu absolutnym wolność oznacza możliwość podejmowania przez jednostkę każdego działania (bądź zaniechania), niezależnie od jego charakteru i skutków. W tym ujęciu człowiek może więc robić wszystko, nie bacząc na jakiegokolwiek następstwa swojego postępowania.

W innym wariantcie, uwzględniającym już fakt funkcjonowania jednostki w ramach określonej społeczności, wolnością jest ta sfera jej zachowań, która pozostaje wolna od jakiegokolwiek ingerencji. Wolność traktuje się w nim jako syntezę: „wolności od – przeciwstawiającej się nadmiernemu uzależnieniu człowieka od zbiorowości (a przede wszystkim państwa) i innych jednostek oraz wolności do – gdy potrzeby i dążenia człowieka mogą się spełnić jedynie w życiu zbiorowym”⁵. W tym zakresie można też wskazać na koncepcję wolności wewnętrznej i zewnętrznej, a więc odróżnienia wolności intelektualnej (nie podlegającej jakimkolwiek ograniczeniom) i „wolności w działaniu, przejawiającej się w fizycznym oddziaływaniu na otoczenie”⁶.

Przyjmuje się również, że w przypadku wolności „do” – „przedmiotem naturalnego «uprawnienia» są takie okoliczności, w których człowiek może w sposób wolny de-

³ O odróżnieniu wolności i prawa, szczególnie na płaszczyźnie rozwiązań konstytucyjnych zob. A. Ławniczak, *Wolności i prawa człowieka w ujęciu konstytucyjnym*, [w:] *Wolności i prawa jednostki w Konstytucji RP*, tom I *Idee i zasady przewodnie konstytucyjnej regulacji wolności i praw jednostki w RP*, red. M. Jabłoński, Wrocław 2010, s. 141 i n.

⁴ M. Nowicki, *Co to są prawa człowieka?* [w:] *Szkola praw człowieka, teksty wykładów*, Warszawa 1996, s. 11.

⁵ A. Redelbach, *Sądy a ochrona praw człowieka*, Toruń 1999, s. 20.

⁶ A. Ławniczak, *Zasada poszanowania wolności i jej ograniczenia*, [w:] *Wolności i prawa jednostki...*, s. 369.

terminować swoje działanie w określonej dziedzinie życia [...]”⁷. W tym też zakresie podkreśla się, że wolność stanowi uprawnienie każdego człowieka, „którego granicę wyznaczają jedynie prawa innych jednostek i zasada krzywdy”⁸.

Mając na względzie istnienie systemu prawa pozytywnego, wolność zawsze będzie oznaczać „swobodę podejmowania wolnego wyboru”⁹, której zakres wyznaczają jednak obowiązujące przepisy prawa. Wynikiem takiego rozumienia wolności jest przyjęcie, że w przypadku powstania sporu jednostki z organami państwa „to nie jednostka powinna wskazać podstawę swej wolności, czy też normę dopuszczającą określony jej zakres, ale to organ państwowy ma obowiązek ograniczając wolność jednostki podać podstawę prawną swego działania”¹⁰. Zarazem, to właśnie państwo i jego organy zobowiązane zostają do stworzenia odpowiedniego systemu gwarancji zabezpieczających możliwość realizacji wolności w zakresie nie objętym ograniczeniami.

Realizacja wolności zewnętrznej bez żadnych ograniczeń nie jest możliwa we współczesnym państwie. Jej ograniczenia przyjmują postać różnego rodzaju prawnych form reglamentacji (granic swobody), których naruszenie skutkować może pociągnięciem do odpowiedzialności tych, którzy się ich świadomie lub – co bardzo częste – nieświadomie dopuszczają. Odpowiedzialność ta ma charakter prawny, czyli jej wymierzenie następuje w oparciu o obowiązujące normy prawne, przewidujące odpowiednie do charakteru naruszenia sankcje.

Zauważyć trzeba, że istniejący system prawnych ograniczeń ma charakter prewencyjny i represyjny. Z jednej strony ma on kreować pożądaną postać zachowań jednostek, z drugiej zaś karać tych, którzy się do niego nie stosują. Odpowiednie klauzule reglamentacyjne mają postać konkretnego aktu normatywnego, przy czym zasadą jest tu akt o randze ustawy.

Jednostka ma możliwość swobodnego postępowania w ramach istniejącej wolności, ale musi jednocześnie mieć świadomość istnienia jej granic. Założenie, w myśl którego każdy człowiek „sam z siebie” wie, co wolno mu zrobić, a co jest zakazane (co jest dobrym, a co złym uczynkiem) już dawno okazało się być jedynie idealistycznym postulatem. Dlatego też współczesny model funkcjonowania państwa i w jego ramach jednostki opiera się na istnieniu domniemania powszechnej znajomości prawa. Powstaje ono z chwilą publikacji każdej normy prawa powszechnie obowiązującego, a jego skutkiem jest przyjęcie, że każda pełnoletnia osoba zna wszystkie opublikowane regulacje

⁷ M. Piechowiak, *Pojęcie praw człowieka*, [w:] *Podstawowe prawa jednostki i ich sądowa ochrona*, pod red. L. Wiśniewskiego, Warszawa 1997, s. 28.

⁸ Zob. szerzej: Ł. Machaj, *Wypowiedzi symboliczne w orzecznictwie Sądu Najwyższego USA*, Wrocław 2011, s. 34 i n.

⁹ Z. Kędzia, *Konstytucyjna koncepcja praw, wolności, obowiązków człowieka i obywatela*, [w:] *Prawa, wolności i obowiązki człowieka i obywatela w nowej polskiej Konstytucji*, red. Z. Kędzia, Poznań 1990, s. 55.

¹⁰ B. Banaszak, *Prawa jednostki i systemy ich ochrony*, Wrocław 1995, s. 8.

prawne zarówno te, które umożliwiają jej skuteczne dochodzenie swoich praw, jak i te, które zawierają treść stosownych ograniczeń i innych obowiązków (nakazów i zakazów określonego zachowania). Jednostka nie może więc, powołując się na przyznaną jej wolność, bronić się, że nie była świadoma istniejących ograniczeń.

Celem konstytucyjnego potwierdzenia wolności jest „ograniczenie kompetencji władzy państwowej i możliwości jej wkraczania w życie poszczególnych jednostek”, przy jednoczesnym uznaniu, iż „państwo i jego organy mają obowiązek nieingerencji (*non facere, pati*) ewentualnie nakaz stworzenia instytucjonalnego zabezpieczenia swobody działań obywateli w jakimś zakresie, przed naruszeniem jej ze strony innych podmiotów życia publicznego”¹¹.

Współczesna konstrukcja prawna ochrony wolności i praw konstytucyjnych (a więc w szczególności sposób podkreślanych w poszczególnych porządkach krajowych), jest o wiele bardziej skomplikowana, aniżeli miało to miejsce jeszcze kilkadziesiąt lat temu. Każda z konstytucyjnych wolności i praw konkretyzowana jest przez sumę regulacji prawodawczych ciał przedstawicielskich, które dopiero łącznie uwzględniane, precyzują elementy treści (granice) poszczególnej wolności lub prawa. W zasadzie też na płaszczyźnie rozwiązań prawodawczych okazuje się, jakie elementy składowe (wolnościowo-roszczeniowo-kompetencyjne) sytuacji prawnej jednostki można wyodrębnić.

Prawdą jest więc, że nawet wtedy, gdy powołujemy się na określoną wolność gwarantowaną konstytucyjnie – np. wolność zrzeszania się – ustalenie sytuacji prawnej jednostki wiąże się z koniecznością wzięcia pod uwagę nie tylko płaszczyzny identyfikowanej z obszarem zachowań objętych gwarantowaną swobodą (zebranie się grupy osób niezbędnej do założenia stowarzyszenia); ponadto uprawnień, których realizacja prowadzi do uzyskania świadczenia ze strony władz (np. stworzenie przez państwo niezbędnych instytucji powołanych do rejestracji), a także do ziszczenia się obowiązku podjęcia określonego działania przez organ (podmiot zobowiązany, np. obowiązek rejestracji stowarzyszenia).

Mając na względzie istnienie systemu prawa pozytywnego, wolność należy identyfikować jako „swobodę podejmowania wolnego wyboru”¹², której zakres wyznaczają obowiązujące przepisy prawa. Zasadniczą rolą i zadaniem państwa jest więc stworzenie z jednej strony odpowiedniego systemu gwarancji zabezpieczających możliwość realizacji wolności w zakresie nie objętym ograniczeniami¹³, z drugiej zaś powstrzymanie się przed takimi działaniami, które stanowiłyby przejaw nadmiernej lub niedozwolonej ingerencji.

¹¹ W. Zakrzewski, *Podstawowe wolności, prawa i obowiązki człowieka*, [w:] *Polskie prawo konstytucyjne*, red. W. Skrzydło, Lublin 1997, s. 175.

¹² Z. Kędzia, *Konstytucyjna koncepcja praw, wolności, obowiązków człowieka i obywatela*, [w:] *Prawa, wolności i obowiązki człowieka i obywatela w nowej polskiej Konstytucji*, red. Z. Kędzia, Poznań 1990, s. 55.

¹³ Zob. J. Robert, J. Duffar, *Libertés publiques et droits de l'homme*, Paris 1988, s. 12.

Na koniec tej części warto podkreślić, że każda regulacja prawna staje się podstawą rozstrzygnięcia wielu praktycznych sporów. Niezależnie bowiem od sposobu ujęcia treści konkretnej normy prawnej dotyczącej wolności i prawa, pojawiają się różne sposoby jej interpretacji. Dlatego też ostatecznie kształtowanie granic ochrony poszczególnych wolności i praw następuje w trakcie rozstrzygnięcia konkretnych spraw przez niezawisłe i niezależne sądy (trybunały). Rola i znaczenie organów władzy sądowniczej okazują się też niekiedy nie mniej ważne jak rola i znaczenie ustawodawcy.

3. Definiowanie granic wolności i praw jednostki

W praktyce funkcjonowania państwa zawsze zachodzi konieczność ustalenia sfery dopuszczalnej swobody zachowań jednostki (jednostek). Z drugiej strony jednostka nie może być w pełni poddana nieskrępowanym działaniom państwa i jego organów, dlatego też muszą istnieć wyraźne granice dopuszczalnej ingerencji władz publicznych. Wreszcie jednostka musi mieć zagwarantowaną możliwość wyegzekwowania nakazu przestrzegania swoich praw przez inne jednostki. Osiągnięcie wymienionych celów możliwe jest tylko w drodze stosowania pewnych ograniczeń, z jednej strony limitujących sferę dopuszczalnego działania jednostki, a z drugiej ustalających czytelne zasady (procedury) działania organów dysponujących możliwością stanowienia prawa i stosowania środków przymusu.

W prawie każdego z państw możemy spotkać się z wieloma elementami skutkującymi wyznaczeniem odmiennych granic realizacji poszczególnych uprawnień. Zdecydowana większość z nich znajduje uzasadnienie w treści zasady równości, która nie oznacza jednakowego (identycznego) traktowania wszystkich ludzi (podmiotów prawa), ale jednakowego traktowania podmiotów prawa w obrębie określonej kategorii, wyznaczonej przez konkretną cechę istotną (relewantną). W ten sposób wyselekcjonowaną grupę osób (podmiotów) należy traktować według jednakowej miary, bez jakichkolwiek różnicowań. Równość w tym ujęciu nazywa się równością w sensie materialnym. Natomiast równością w sensie formalnym nazywamy taki proces stosowania i stanowienia prawa, w którym jednakowo traktuje się wszystkich adresatów, a więc nie dochodzi do nieuzasadnionego ich dyskryminowania lub uprzywilejowania¹⁴.

Dlatego też w praktyce każdego systemu prawnego dochodzi do różnicowania zakresu realizacji przyznanych jednostce praw w oparciu o szereg kryteriów.

Przyjmując wertykalne obowiązywanie konstytucyjnych wolności i praw jednostki, z naruszeniem chronionych wartości mamy do czynienia w sytuacji, w której pod-

---

¹⁴ Zob. szerzej. M. Masternak-Kubiak, *Prawo do równego traktowania*, [w:] red. B. Banaszak, A. Preisner, *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP*, Warszawa 2002, s. 121–123.

miot dysponujący władztwem publicznym swoim działaniem lub zaniechaniem ogranicza albo uniemożliwia realizację przyznaných konstytucyjnie uprawnień.

Ze względu na charakter naruszeń możemy je podzielić na:

- powszechne z działania, gdy naruszone zostają prawa i wolności nieoznaczonego kręgu osób, najczęściej dochodzi do nich w wyniku uchwalenia lub wydania aktu normatywnego sprzecznego z konstytucyjnie gwarantowanym uprawnieniem lub grupą uprawnień;
- indywidualne z działania, gdy naruszone zostają prawa i wolności konkretnej osoby, dochodzi do nich w wyniku wadliwej organizacji stworzonej w celu zagwarantowania realizacji konkretnego uprawnienia, a także wadliwego stosowania obowiązujących przepisów prawa (chodzi tu o tzw. akty stosowania prawa) oraz o wadliwe zachowania się funkcjonariuszy publicznych;
- powszechne z zaniechania, gdy ze względu na niewydanie określonego aktu normatywnego, realizacja konkretnego uprawnienia nie jest możliwa;
- konkretne z zaniechania, gdy ze względu na niewydanie aktu stosowania prawa jednostka nie może skutecznie realizować swojego prawa.

Naruszenie gwarantowanych praw jednostki następuje nie tylko wtedy, gdy dopuszcza się ich podmiot publiczny. Ma miejsce również wtedy, gdy inna jednostka lub podmiot prywatny, działając w sposób niedozwolony (sprzeczny z prawem), ingeruje w chronioną sferę praw. W tym zakresie, w zasadzie trudno jest o wyczerpujące wskazanie wszystkich możliwych naruszeń. Nie budzi jednak wątpliwości, że obowiązkiem państwa jest stworzenie odpowiednich instytucji chroniących jednostkę przed takimi zagrożeniami, a także tych, które zorganizowane zostały w celu wyciągnięcia konsekwencji w stosunku do osób i podmiotów dopuszczających się działań (lub zaniechań) godzących w dobra prawnie chronione.

4. Wolności i prawa jednostki w Konstytucji USA

Podczas prac nad Konstytucją Stanów Zjednoczonych z 1787 r. większość jej Ojców Założycieli wierzyła, że będzie ona stanowić pisemną gwarancję ochrony praw Amerykanów¹⁵. Jednak okazało się, że gdy Konstytucja została wysłana do 50 stanów w celu jej przyjęcia, nie uzyskała aprobaty¹⁶. W Wirginii, Patrick Henry protestował w związku z brakiem konkretnych w niej praw¹⁷. Również i w pozostałych stanach Ame-

---

¹⁵ W.H. Hartley, W.S. Vincent, *American civics*, New York 1974, s. 34 i n. <http://www.tep-online.info/laku/usa/rights.htm> (dostęp: 14.12.2015 r.).

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*.

rykanie nie pozostali bierni, żądali bowiem, aby Karta Praw (*Bill of Rights*) została dodana do postanowień Konstytucji jako warunek jej akceptacji¹⁸.

Dwa lata później nowy rząd amerykański uchwalił Kartę Praw (*Bill of Rights*), którą dodano jako pierwsze dziesięć poprawek do Konstytucji. Zanim to jednak nastąpiło, Kongres omówił prawie 200 propozycji zmian, które następnie przedstawiono stanom do zatwierdzenia¹⁹. Po przyjęciu tych poprawek przez wszystkie stany, stały się one częścią Konstytucji w 1791 r.²⁰

Konstytucja Stanów Zjednoczonych stanowi najważniejsze źródło prawa federalnego²¹. Składa się ona z preambuły, 7 artykułów i 27 poprawek. Poza kwestiami odnoszonymi do organów sprawujących władzę w państwie, reguluje ona także wolności²² i prawa²³ przysługujące obywatelom Ameryki Północnej.

Sięgając do rozwiązań przyjętych na gruncie Konstytucji, dostrzeżemy, że już w preambule wyraźnie zaakcentowano „zabezpieczenie dobrodziejstwa wolności”²⁴, natomiast w Karcie Praw (*Bill of Rights*) określono wiele konkretnych zabezpieczeń przysługujących Amerykanom swobód²⁵ – co stanowi nawiązanie do koncepcji wolności Johna Locke’a. Uważał on, że wszyscy ludzie mają prawo do wolności zgodnie z prawem naturalnym. Jego zdaniem „Obywatele, «wolni, równi i niezależni w stanie natury», na zasadzie ugody społecznej oddają się pod opiekę państwa, które gwarantuje ochronę życia, wolności i własności. Władzę (rząd) wiążą prawa, władza powinna być podzielona na ustawodawczą i wykonawczą (legislatywa i egzekutywa)”²⁶.

Te podstawowe zasady wolności praw naturalnych zostały już wcześniej wyrażone w Deklaracji Niepodległości Stanów Zjednoczonych z 1776 r.²⁷ Wobec tego nie budzi wątpliwości, że doktryna prawa naturalnego wpłynęła w dużym stopniu na ukształtowa-

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ Zobacz na ten temat, R. Tokarczyk, *Prawo amerykańskie*, Wolters Kluwer 2009, s. 26.

²² Porównaj E. Foner, *The Contested History of American Freedom*. Artykuł dostępny na stronie: <http://digitalhistory.hsp.org/pafm/essay/contested-history-american-freedom> (dostęp: 14.12.2015 r.).

²³ F.M. Kamm, *Rights [w:] Jurisprudence and philosophy of law*, ed. J. Coleman, S. Shapiro, Associate editor Kenneth Einar Himma, Oxford 2002, s. 476-513.

²⁴ „My, naród Stanów Zjednoczonych, pragnąc udoskonalić Unię, ustanowić sprawiedliwość, zabezpieczyć spokój w kraju, zapewnić wspólną obronę, podnieść ogólny dobrobyt oraz utrzymać dla nas samych i naszego potomstwa dobrodziejstwa wolności, wprowadzamy i ustanawiamy dla Stanów Zjednoczonych Ameryki niniejszą konstytucję”, *Konstytucja Stanów Zjednoczonych Ameryki*, tłum. Andrzej Pułło, Warszawa 2002, <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/usa.html> (dostęp: 14.12.2015 r.).

²⁵ <http://legal-dictionary.thefreedictionary.com/liberty> (dostęp: 14.12.2015 r.).

²⁶ M. Vogt, *Historia filozofii dla wszystkich*, Warszawa 2004, s. 288.

²⁷ W dokumencie tym stwierdzono, że „wszyscy ludzie stworzeni są równymi, że Stwórca obdarzył ich pewnymi nienaruszalnymi prawami, że w skład tych praw wchodzi prawo do życia, wolności i dążenia do szczęścia”, <http://www.polskieradio.pl/39/156/Artykul/1163281,Deklaracja-niepodleglosci-%E2%80%93-symbol-wolnosci-Amerykanow> (dostęp: 14.12.2015 r.).

nie się wolności i praw jednostki²⁸. Ich rozumienie należy zatem ustalić w oparciu o rozwiązania przyjęte w Karcie Praw (*Bill of Rights*) i wybrane orzecznictwo Sądu Najwyższego Stanów Zjednoczonych.

Pierwsza poprawka do Konstytucji odnosi się do wolności religii, słowa i prasy, a także prawa do zgromadzeń i petycji²⁹.

Na wolność religii składają się dwie klauzule, tj. klauzula ustanawiająca i klauzula swobodnego wykonania. Pierwsza zakazuje rządowi uchwalania przepisów, na mocy których doszłoby do ustalenia oficjalnej religii lub preferowania jednej religii nad drugą, co tym samym wymusza rozdzielenie kościoła od państwa³⁰. Z kolei druga w większości przypadków zakazuje rządowi ingerować w praktykowanie wybranej religii³¹.

Konstytucyjna wolność słowa przejawia się w swobodzie wyrażania myśli i poglądów na każdy temat. Swoim zasięgiem obejmuje zarówno sferę prywatną, jak i publiczną. Wobec tego, osoba która świadomie mówi rzeczy fałszywe o innych, może zostać pozwana przez osobę lub osoby, które uważają, że zostały poszkodowane w wyniku nadużycia wolności słowa³². Wolność, o której mowa daje także możliwość wyrażania opinii na temat rządu i urzędników³³.

Jak wynika z orzecznictwa Sądu Najwyższego, wolność słowa obejmuje w pewnych przypadkach także wypowiedzi wulgarne. Tak było w sprawie *Cohen v. California*³⁴. Pracownik sklepu, wyrażając swój sprzeciw wobec wojny w Wietnamie, nosił kurtkę z wulgarnym napisem, co według ustawy Kalifornii było zabronione. Sąd Najwyższy musiał więc rozważyć, czy we wskazanym przypadku ustawa nie naruszała wolności wypowiedzi chronionej przez pierwszą poprawkę. W uzasadnieniu sąd zwrócił uwagę, że przekleństwo, pomimo iż prowokuje, nie było skierowane do kogoś. Poza tym, nie było dowodów, że większa grupa ludzi byłaby sprowokowana do jakiegoś działania fizycznego przez słowa zamieszczone na jego kurtce. Sąd uznał, że „co dla jednego jest obraźliwe, to dla drugiego takim nie musi być”. W ten sposób ochro-

---

²⁸ Szerzej na ten temat, C.E. Scott, *The Five Conceptions of American Liberty*, National affairs, Summer 2014. Artykuł dostępny na stronie: <http://www.nationalaffairs.com/publications/detail/the-five-conceptions-of-american-liberty> (dostęp: 14.12.2015 r.).

²⁹ Poprawka 1 „Żadna ustawa Kongresu nie może wprowadzić religii ani zabronić swobodnego praktykowania jej, ograniczać wolności słowa lub prasy ani prawa ludu do spokojnych zgromadzeń lub do składania naczelnym władzom petycji o naprawienia krzywd”, *Konstytucja Stanów Zjednoczonych Ameryki...*

³⁰ https://www.law.cornell.edu/wex/first_amendment (dostęp: 15.12.2015 r.).

³¹ Zobacz *ibidem*.

³² W.H. Hartley, W.S. Vincent, *American...*, s. 34 i n.

³³ *Ibidem*. Zobacz także *New York Times Co. v. Sullivan*, 376 U.S. 254 (1964). Wyrok dostępny na stronie: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/376/254/case.html> (dostęp: 15.12.2015 r.).

³⁴ *Cohen v. California*, 403 U.S. 15 (1971). Wyrok dostępny na stronie: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/403/15/case.html> (dostęp: 15.12.2015 r.).

nie podlegają więc dwa elementy wolności wypowiedzi, tj. wyrażenie emocji i wyrażenie myśli³⁵.

Z wolnością słowa ściśle związana jest wolność prasy, która wyrażona może być np. w gazetach, książkach lub w innej formie drukowanej lub pisemnej³⁶. Wolność o której mowa, nie ma jednak charakteru absolutnego, dlatego gdy zebrane „materiały” nie zostały opublikowane z dobrych pobudek i uzasadnionych celów, dopuszczalne jest ukaranie występujących nadużyć³⁷.

Z wyjątkiem wskazanych wyżej wolności, w pierwszej poprawce do Konstytucji zagwarantowano także prawo do zgromadzeń. Zgodnie z orzecznictwem Sądu Najwyższego daje ono możliwość przeprowadzenia pokojowego zgromadzenia publicznego³⁸. Z uwagi na brak charakteru absolutnego tego prawa, może ono zostać ograniczone ze względu na określone przesłanki, które muszą być odpowiednio uzasadnione. Do takich Sąd Najwyższy zalicza czas, miejsce i sposób ochrony wypowiedzi³⁹.

Niemniej ważne znaczenie odgrywa prawo petycji, które gwarantuje możliwość zwrócenia się do rządu o podjęcie lub zaprzestanie określonego działania. Dzięki temu instrumentowi urzędnik państwowy wie, co obywatele Ameryki myślą i jakie mają postulaty pod adresem rządu⁴⁰.

Prawo do posiadania i noszenia broni wyrażone zostało w drugiej poprawce do Konstytucji⁴¹. Zgodnie z interpretacją tej poprawki przez Sąd Najwyższy, obywatelom przyznano indywidualne prawo do posiadania broni palnej do celów zgodnych z prawem, takich jak samoobrona i przechowywania jej w domu bez uprzedniej blokady spustu⁴². Ponadto, prawo o którym mowa ma zastosowanie nie tylko do rządu federalnego, ale również i do stanów⁴³.

Trzecia poprawka dotyczy zakazu kwaterowania żołnierzy w czasie pokoju w domu bez zgody jego właściciela natomiast w czasie wojny zezwala na zakwaterowanie wyłącz-

³⁵ <https://www.oyez.org/cases/1970/299> (dostęp: 15.12.2015 r.).

³⁶ W.H. Hartley, W.S. Vincent, *American...*, s. 34 i n.

³⁷ *Near v. Minnesota* 283 U.S. 697 (1931). Wyrok dostępny na stronie: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/283/697/case.html> (dostęp: 15.12.2015 r.).

³⁸ *Huge v. Committee form Industrial Organization*, 307 U.S. 496 (1939). Wyrok dostępny na stronie: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/307/496/case.html> (dostęp: 17.12.2015 r.).

³⁹ *Ward v. Rock Against Racism*, 491 U.S. 781 (1989). Wyrok dostępny na stronie: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/491/781/> (dostęp: 17.12.2015 r.).

⁴⁰ W.H. Hartley, W.S. Vincent, *American...*, s. 34 i n.

⁴¹ Poprawka druga „Nie wolno ograniczać prawa ludu do posiadania i noszenia broni, gdyż bezpieczeństwo wolnego stanu wymaga dobrze wyszkolonej milicji”, *Konstytucja Stanów Zjednoczonych*, tłum. Andrzej Pułło, Warszawa 2002, <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/usa.html> (dostęp: 17.12.2015 r.).

⁴² *District of Columbia v. Heller*, 554 U.S. 570 (2008). Wyrok dostępny na stronie: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/554/570/> (dostęp: 17.12.2015 r.).

⁴³ *McDonald v. Chicago*, 561 U.S. (2010). Wyrok dostępny na stronie: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/561/08-1521/> (dostęp: 17.12.2015 r.).

nie na zasadach określonych w ustawie. Co do postanowień tej poprawki Sąd Najwyższy nie miał okazji jej zinterpretowania lub zastosowania⁴⁴.

Czwarta poprawka wyraża prawo do nietykalności osobistej, mieszkania, dokumentów i mienia, którego nie wolno naruszyć przez bezzasadne rewizje i zatrzymanie. Nakaz w tym przedmiocie można wystawić tylko wówczas, gdy zachodzi wiarygodna przyczyna potwierdzona przysięgą lub zastępującym ją oświadczeniem. Miejsce podlegające rewizji oraz osoby i rzeczy podlegające zatrzymaniu powinny być w nakazie szczegółowo określone⁴⁵.

Jak wynika z treści czwartej poprawki, jej celem jest zagwarantowanie obywatelom prawa do prywatności, które przejawia się w zakazie arbitralnej ingerencji władzy publicznej. Zatem aby możliwe było przeszukanie lub zatrzymanie osoby bądź rzeczy, funkcjonariusz policji – co do zasady – musi posiadać nakaz sądowy. Od wymogu tego przewidziane są wyjątki, zwłaszcza gdy funkcjonariusz będzie mieć uzasadnioną przyczynę, aby dokonać wskazanych wyżej czynności, w wyniku czego uzyskanie nakazu sądowego będzie niepotrzebne⁴⁶. Potwierdzeniem tego jest wyrok Sądu Najwyższego w sprawie *State v. Helmbright*, w którym organ orzekający uznał, że przeszukanie bez nakazu sądowego osoby zwolnionej warunkowo lub osoby, która ma wyrok w zawieszeniu bądź przeszukanie jej miejsca zamieszkania, jest zgodne z czwartą poprawką do Konstytucji, jeśli funkcjonariusz ma uzasadnione podejrzenie działalności przestępczej⁴⁷. Wobec tego, jeśli rewizja i zatrzymanie nie będzie uzasadnione, sąd będzie starał się zrównoważyć stopień ingerencji w prawo do prywatności⁴⁸.

Czwarta poprawka swoim zakresem przedmiotowym obejmuje także przeszukiwanie i zatrzymanie urządzeń elektronicznych. Nie ma w tym nic dziwnego, skoro wraz z pojawieniem się Internetu nastąpiło zwiększenie ilości przestępstw w formie elektronicznej⁴⁹. W konsekwencji, dowody takich przestępstw można często znaleźć na komputerach, dyskach twardych i innych urządzeniach elektronicznych⁵⁰. Sięgając do praktyki orzeczniczej w tej kwestii, można zauważyć, że stanowiska są wyraźnie podzielone jeśli chodzi o możliwość przeszukiwania przez organy ścigania komputerów stanowiących własność firmy, z których korzystają pracownicy do prowadzenia działalności gospodar-

---

⁴⁴ Zobacz J. McClellan, *Liberty, Order, and Justice: An Introduction to the Constitutional Principles of American Government (1989)*. Książka dostępna na stronie: <http://oll.libertyfund.org/titles/679> (dostęp: 19.12.2015 r.).

⁴⁵ *Konstytucja Stanów Zjednoczonych Ameryki*, tłum. Andrzej Pułło, Warszawa 2002, <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/usa.html> (dostęp: 19.12.2015 r.).

⁴⁶ https://www.law.cornell.edu/wex/fourth_amendment (dostęp: 19.12.2015 r.).

⁴⁷ *State v. Helmbright*, 2013-Ohio-1143. Wyrok dostępny na stronie: <http://law.justia.com/cases/ohio/tenth-district-court-of-appeals/2013/11ap-1080.html> (dostęp: 19.12.2015 r.).

⁴⁸ https://www.law.cornell.edu/wex/fourth_amendment (dostęp: 19.12.2015 r.).

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ *Ibidem*.

czej⁵¹. Pomimo rozbieżności, większość zwolenników opowiada się za uznaniem, że pracownikom nie przysługuje prawo do prywatności w zakresie informacji przechowywanych na komputerze należącym do pracodawcy⁵². Podobnie wypowiedział się Sąd Najwyższy w przypadku stosowania przez pracowników pagera, którego właścicielem jest pracodawca⁵³.

Zakaz pociągnięcia do odpowiedzialności za zbrodnię lub inne hańbiące przestępstwo bez aktu oskarżenia uchwalonego przez wielką ławę przysięgłych, zakaz ponownego karania za to samo przestępstwo, zakaz zmuszania do zeznawania w sprawie karnej na swoją niekorzyść, zakaz pozbawienia życia, wolności lub mienia bez prawidłowego wymiaru sprawiedliwości, a także możliwość przejęcia własności prywatnej na użytek publiczny za sprawiedliwym odszkodowaniem – to główne postanowienia piątej poprawki do Konstytucji Stanów Zjednoczonych⁵⁴.

Na tle przyjętych rozwiązań widzimy, że poprawka, o której mowa obejmuje kilka zakazów⁵⁵. Wśród nich jest zakaz ponownego karania za to samo przestępstwo, tzw. klauzula podwójnego niebezpieczeństwa. Jej celem jest ochrona jednostki przed różnego rodzaju problemami, np. emocjonalnymi, psychologicznymi, finansowymi, które towarzyszą jej w ramach ponownego postępowania za ten sam czyn⁵⁶. Osiągnięcie tego celu jest możliwe dzięki zapewnieniu, że wobec oskarżonego:

- nie będzie prowadzone ponownie postępowanie za ten sam czyn, po jego uniewinnieniu;
- nie będzie prowadzone ponownie postępowanie za ten sam czyn, po jego skazaniu;
- nie zostanie orzeczona po raz kolejny kara za to samo przestępstwo⁵⁷.

---

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ *Ontario v. Quon*, 560 U.S. (2010). Wyrok dostępny na stronie: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/560/08-1332/> (dostęp: 20.12.2015 r.). Zobacz także wyrok *O'Connor v. Ortega*, 480 U.S. 709 (1987), <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/480/709/case.html> (dostęp: 20.12.2015 r.); *Skinner v. Railway Labor Executives Association*, 489 U.S. 602 (1989), <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/489/602/case.html> (dostęp: 20.12.2015 r.).

⁵⁴ Poprawka piąta „Nikt nie może być pociągnięty do odpowiedzialności za zbrodnię główną lub inne hańbiące przestępstwo bez aktu oskarżenia uchwalonego przez wielką ławę przysięgłych z jej własnej inicjatywy lub na wniosek prokuratora, chyba że chodzi o sprawę dotyczącą lądowych lub morskich sił zbrojnych albo milicji w czynnej służbie podczas wojny lub niebezpieczeństwa publicznego. Nie wolno też nikomu za to samo przestępstwo wymierzać dwukrotnie kary na życiu lub zdrowiu. Nikt nie może być zmuszony do zeznawania w sprawie karnej na swoją niekorzyść, ani też zostać bez prawidłowego wymiaru sprawiedliwości pozbawiony życia, wolności lub mienia. Własność prywatną można przejąć na użytek publiczny tylko za sprawiedliwym odszkodowaniem”, *Konstytucja Stanów Zjednoczonych Ameryki*, tłum. Andrzej Pułło, Warszawa 2002, <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/usa.html> (dostęp: 20.12.2015 r.).

⁵⁵ Na temat tej poprawki zobacz, J. McClellan, *Liberty, Order, and Justice: An Introduction...*

⁵⁶ https://www.law.cornell.edu/wex/fifth_amendment (dostęp: 20.12.2015 r.).

⁵⁷ *Ibidem*.

Tzw. klauzula samooskarżenia odnosi się do zakazu zmuszania do zeznawania w sprawie karnej na swoją niekorzyść. Rozwiązanie to daje oskarżonemu prawo odmowy składania zeznań, przy czym zgodnie z wyrokiem Sądu Najwyższego w sprawie *Miranda v. Arizona*, zakres przedmiotowy piątej poprawki rozszerzono do wszystkich sytuacji, które dotyczą ograniczenia wolności osobistej poza salą sądową⁵⁸.

Prawo do rzetelnego procesu, które zostało wyrażone w piątej poprawce, wiąże się z koniecznością przestrzegania wszystkich praw ustanowionych w Konstytucji Stanów Zjednoczonych i obowiązujących ustawach, zanim pozbawi się jednostkę życia, wolności lub mienia⁵⁹. O rzetelnym procesie możemy mówić jednak wtedy, gdy będzie on uczciwy i będzie gwarantować prawo do bycia wysłuchanym, a także gdy strony otrzymają powiadomienie o procesie sądowym oraz gdy orzeczenie zostanie wydane przez sąd właściwy w sprawie⁶⁰.

Jak wynika z treści piątej poprawki odnosi się ona także do przejęcia własności prywatnej przez rząd federalny na użytek publiczny za słusznym odszkodowaniem, tzw. klauzulą wywłaszczenia. Przez słuszne odszkodowanie rozumie się wartość rynkową, jaka należy się właścicielowi nieruchomości⁶¹. Jeśli chodzi zaś o „użytek publiczny” to odnośnie do tego pojęcia warto zwrócić uwagę na wyrok, jaki zapadł w sprawie *Kelo v. New London*. Sprawa dotyczyła przejęcia przez miasto własności prywatnej w celu odsprzedaży prywatnym deweloperom, aby zapewnić rozwój regionu poprzez stworzenie nowych miejsc pracy i zwiększenie wpływów podatkowych. Właściciele nieruchomości oburzeni takim postępowaniem władz, argumentowali naruszenie piątej poprawki, w związku z tym, że własność prywatna nie została przejęta na użytek publiczny. Sąd Najwyższy zwrócił uwagę, że miasto nie dokonało wywłaszczenia zwyczajnie, aby mogły skorzystać grupy osób prawnych, ale jako realizację rozwoju planu gospodarczego. W tym przypadku wywłaszczenie jest dokonane na użytek publiczny, pomimo że sama nieruchomość nie będzie użytkowana publicznie. Zdaniem większości sędziów, piąta poprawka nie wymaga dosłownego rozumienia pojęcia „użytek publiczny”, termin ten bowiem może być szerzej interpretowany jako na cel publiczny⁶².

---

⁵⁸ *Miranda v. Arizona*, 384 U.S. 436 (1966). Wyrok dostępny na stronie: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/384/436/case.html> (dostęp: 20.12.2015 r.). Szerzej na ten temat, <http://criminal.findlaw.com/criminal-rights/miranda-rights.html> (dostęp: 21.12.2015 r.).

⁵⁹ https://www.law.cornell.edu/wex/fifth_amendment (dostęp: 21.12.2015 r.).

⁶⁰ *Ibidem*.

⁶¹ *Ibidem*.

⁶² <https://www.oyez.org/cases/2004/04-108> (dostęp: 21.12.2015 r.).

Prawo do szybkiego i publicznego procesu przed bezstronnym sądem, prawo do bycia poinformowanym o rodzaju i podstawie oskarżenia, prawo do konfrontacji ze świadkami oskarżenia, a także prawo do pomocy prawnej zapewnia szósta poprawka⁶³.

Przepis ten jest ważną gwarancją uniknięcia nieuzasadnionego i uciążliwego uwięzienia przed procesem sądowym, zminimalizowania niepokoju i obaw towarzyszących publicznemu oskarżeniu oraz ograniczenia długiego opóźnienia, które może osłabić zdolność oskarżonego do obrony⁶⁴. W przypadku prawa do publicznego procesu uznaje się, że spełnia ono kilka ważnych celów, a mianowicie: pozwala zapewnić oskarżonemu sprawiedliwy wyrok; zapewnia publiczny pokaz uczciwości, co zniechęca do krzywoprzysięstwa, niewłaściwego postępowania uczestników i podejmowania stronniczych decyzji⁶⁵. Przy czym, zakaz używania kamer telewizyjnych na sali rozpraw i wykluczenie transmisji procesu na żywo nie narusza szóstej poprawki do Konstytucji⁶⁶. Naruszeniem tego przepisu nie jest również wyłączenie jawności postępowania sądowego, gdy wymaga tego nadrzędny interes ze względu na ochronę wyższych wartości⁶⁷.

Prawo do uzyskania informacji o rodzaju i podstawie oskarżenia stanowi „element kluczowy” rzetelnego procesu karnego. Bez tego typu informacji, oskarżony nie może prawidłowo korzystać z innych uprawnień procesowych. Dlatego też, jeśli w akcie oskarżenia, przestępstwo, zarzuty i przyczyny nie są dokładnie i jasno opisane, taki dokument jest „wadliwy”⁶⁸. Niemniej ważne znaczenie przypisuje się także prawu do przesłuchania świadków oskarżenia, które ma zastosowanie zarówno do oświadczeń złożonych w sądzie, jak i poza sądem. Odnosząc się do orzecznictwa Sądu Najwyższego w tej kwestii, warto zwrócić uwagę, że do czasu wydania wyroku w sprawie *Crawford v. Washington* dominował pogląd, iż pozasądowe oświadczenia nie naruszały, tzw. klauzuli

---

⁶³ Poprawka szósta „Przy ściganiu przestępstw przysługuje oskarżonemu prawo do szybkiego i publicznego procesu przed bezstronnym sądem przysięgłych tego stanu i okręgu, w którym przestępstwo zostało popełnione; określenie tego okręgu musi wynikać z wydanej uprzednio ustawy. Oskarżony ma też prawo do zawiadomienia o rodzaju i podstawie oskarżenia, do konfrontacji ze świadkami oskarżenia, wezwania do obowiązkowego stawiennictwa środków obrony oraz do pomocy prawnej przy obronie”, *Konstytucja Stanów Zjednoczonych Ameryki*, tłum. Andrzej Pułło, Warszawa 2002, <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/usa.html> (dostęp: 21.12.2015 r.).

⁶⁴ *United States v. Ewell*, 383 U.S. 116, 120 (1966). Zobacz także *Klopfer v. North Carolina*, 389 U.S. 213, 221 (1967); *Smith v. Hooy*, 393 U.S. 374, 377-379 (1969); *Dickey v. Florida*, 389 U.S. 30, 37-38 (1970). Podajemy za: <http://constitution.findlaw.com/amendment6/annotation02.html#2> (dostęp: 22.12.2015 r.).

⁶⁵ <http://constitution.findlaw.com/amendment6/annotation02.html#2> (dostęp: 22.12.2015 r.).

⁶⁶ *Estes v. Texas*, 381 U.S. 532 (1965). Cf. *Nixon v. Warner Communications*, 435 U.S. 589, 610 (1978). Podajemy za: <http://constitution.findlaw.com/amendment6/annotation02.html#2> (dostęp: 22.12.2015 r.).

⁶⁷ *Press-Enterprise Co. v. Superior Court of California*, 464 U.S. 501 (1984). Wyrok dostępny na stronie: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/464/501/case.html> (dostęp: 22.12.2015 r.).

⁶⁸ *United States v. Cook*, 86 U.S. 19 Wall. 591 (1873). Wyrok dostępny na stronie: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/86/591/case.html> (dostęp: 22.12.2015 r.).

konfrontacji, o ile były one wiarygodne⁶⁹. Po wydaniu tego orzeczenia uznano, że pozaśądowe oświadczenia nie mogą być stosowane jako zeznania przeciwko oskarżonemu, chyba że świadek jest niedostępny, a oskarżony miał możliwość konfrontacji ze świadkiem⁷⁰. Ponadto, Sąd Najwyższy w wyroku *Michigan v. Bryant* przewidział wyjątek od tej ogólnej zasady, odnosząc się do tzw. wyznania przedśmiertnego. Mowa tu o możliwości dopuszczenia jako środka dowodowego oświadczenia złożonego przez osobę umierającą, jeśli zostało ono złożone, aby pomóc policji w nagłej sytuacji, a nie w prowadzeniu dochodzenia w sprawie wcześniejszego przestępstwa⁷¹.

Prawo do pomocy prawnej pozostaje w ścisłym związku z pozostałymi uprawnieniami, jakie przysługują jednostce na mocy szóstej poprawki. Zgodnie z orzecznictwem Sądu Najwyższego prawo, o którym mowa ma charakter podstawowy⁷². Organ orzekający uznał, że przysługuje ono oskarżonemu w każdym przypadku, w którym może on zostać skazany na karę pozbawienia wolności, a także że żadna osoba nie może być skazana na tę karę, jeśli nie miała ona zapewnionego obrońcy, chyba że dobrowolnie zrezygnowała z tego uprawnienia⁷³.

Siódma poprawka do Konstytucji odnosi się do właściwości sądu przysięgłych w sprawach cywilnych, w których wartość przedmiotu sporu przekracza dwadzieścia dolarów oraz prawomocności jego orzeczeń⁷⁴. Jak wynika z orzecznictwa Sądu Najwyższego, zakres tej poprawki jest ograniczony do praw i szczególnych środków prawnych, a także sposobów dochodzenia praw w postępowaniu przed sądami⁷⁵.

Zakaz żądania nadmiernych kaucji, wymierzania nadmiernych grzywien albo stosowania kar okrutnych lub wymyślnych stanowi przedmiot regulacji ósmej poprawki do Konstytucji.

Zagwarantowanie powyższych rozwiązań nie oznacza, że sąd w każdym przypadku zwolni oskarżonego za kaucją z aresztu. Odstąpienie przez sąd od takiej możliwości może nastąpić w razie obaw, że oskarżony stanowić będzie zagrożenie dla społeczeń-

⁶⁹ <http://criminal.findlaw.com/criminal-rights/the-6th-amendment-s-confrontation-clause.html> (dostęp: 22.12.2015 r.).

⁷⁰ *Ibidem*.

⁷¹ *Ibidem*.

⁷² *Powell v. Alabama*, 287 U.S. 45 (1932). Wyrok dostępny na stronie: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/287/45/case.html> (dostęp: 22.12.2015 r.).

⁷³ *Scott v. Illinois*, 440 U.S. 367 (1979). Wyrok dostępny na stronie: <http://caselaw.findlaw.com/us-supreme-court/440/367.html> (dostęp: 22.12.2015 r.).

⁷⁴ Poprawka siódma „W prowadzonych według prawa powszechnego sprawach cywilnych, w których wartość przedmiotu sporu przekracza dwadzieścia dolarów, utrzymuje się właściwość sądu przysięgłych, a fakty, ustalone przez taki sąd, nie mogą być ponownie ustalane przez jakikolwiek sąd Stanów Zjednoczonych według innych zasad, niż wynikające z prawa powszechnego”, *Konstytucja Stanów Zjednoczonych Ameryki*, tłum. Andrzej Pułło, Warszawa 2002, <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/usa.html> (dostęp: 22.12.2015 r.).

⁷⁵ *Shields v. Thomas*, 58 U.S. 3 (1854). Wyrok dostępny na stronie: <http://caselaw.findlaw.com/us-supreme-court/59/253.html> (dostęp: 22.12.2015 r.).

stwa lub gdy będzie ukrywał się⁷⁶. W takich sprawach wiele zależy od rodzaju wykroczenia, reputacji domniemanego sprawcy i jego zdolności do zapłaty⁷⁷. Przy czym, ustanowione poręczenie większe niż zwykle⁷⁸ dla określonego przestępstwa musi być odpowiednio uzasadnione⁷⁹.

Jeśli idzie o kary okrutne lub wymyślne to za takie uważa się je, gdy są one nieproporcjonalne do naruszenia. Sięgając w tym zakresie do orzecznictwa Sądu Najwyższego można zauważyć, że np. za gwałt nie może być wymierzona kara śmierci, ponieważ nie powinno odbierać się życia sprawcy, jeśli ten nie pozbawił życia swojej ofiary⁸⁰. Zdaniem sądu także i kara śmierci wobec nieletnich jest nieproporcjonalna⁸¹.

W innym przypadku Sąd Najwyższy orzekł, że Kongres nie może odebrać obywatelstwa za dezercję z wojska⁸².

Zgodnie z treścią dziewiątej poprawki „Wymienienie w Konstytucji określonych praw nie oznacza zniesienia lub ograniczenia innych praw, przysługujących ludowi”⁸³. Przyjęcie takiego rozwiązania oznacza, że obywatelom Stanów Zjednoczonych przysługują prawa, które co prawda nie zostały wprost wymienione w Konstytucji, ale są chronione przez inne jej przepisy⁸⁴. Tak jest w przypadku prawa do prywatności w małżeństwie. Sąd Najwyższy w sprawie *Griswold v. Connecticut* zwrócił uwagę, że choć Konstytucja wyraźnie nie chroni tego prawa, to jednak gwarancje zamieszczone w Kartce Praw (*Bill of Rights*) ustanawiają sferę prawa do prywatności. Mowa tu o pierwszej, trzeciej, czwartej i dziewiątej poprawce do Konstytucji⁸⁵.

Dziesiąta poprawka stanowi, że „Uprawnienia, których Konstytucja nie powierzyła Stanom Zjednoczonym ani nie wyłączyła z właściwości poszczególnych stanów, przysługują nadal poszczególnym stanom bądź ludowi”⁸⁶. Z przyjętego rozwiązania wynika więc, że stany zachowują wszystkie uprawnienia, które nie zostały przyznane rządowi federalnemu przez Konstytucję, z wyjątkiem tych uprawnień, które są im konsty-

⁷⁶ J. McClellan, *Liberty, Order, and Justice: An Introduction...*

⁷⁷ *Ibidem*.

⁷⁸ Zobacz wyrok w sprawie *Stack v. Boyle*, 342 U.S. 1 (1951). Wyrok dostępny na stronie: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/342/1/> (dostęp: 22.12.2015 r.).

⁷⁹ J. McClellan, *Liberty, Order, and Justice: An Introduction...*

⁸⁰ *Coker v. Georgia*, 433 U.S. 584 (1977). Wyrok dostępny na stronie: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/433/584/> (dostęp: 22.12.2015 r.).

⁸¹ *Roper v. Simmons*, 543 U.S. 551 (2005). Wyrok dostępny na stronie: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/543/551/> (dostęp: 22.12.2015 r.).

⁸² *Trop v. Dulles*, 356 U.S. 86 (1958). Wyrok dostępny na stronie: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/356/86/case.html> (dostęp: 22.12.2015 r.).

⁸³ *Konstytucja Stanów Zjednoczonych Ameryki...* <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/usa.html> (dostęp: 22.12.2015 r.).

⁸⁴ https://www.law.cornell.edu/anncon/html/amdt9_user.html#amdt9_hd1 (dostęp: 22.12.2015 r.).

⁸⁵ <https://www.oyez.org/cases/1964/496> (dostęp: 22.12.2015 r.).

⁸⁶ *Konstytucja Stanów Zjednoczonych Ameryki...* <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/usa.html> (dostęp: 22.12.2015 r.).

tucyjnie zakazane. Na przykład, w żadnym z postanowień Konstytucji federalnej, Kongres nie został upoważniony do uregulowania lokalnych spraw, takich jak zdrowie czy bezpieczeństwo. Wobec tego powyższe uprawnienia są zastrzeżone na rzecz stanów zgodnie z dziesiątą poprawką⁸⁷.

5. Wolności i prawa jednostki w Konstytucji RP

W Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 r.⁸⁸ zastosowano klasyczny podział ukształtowany przez treść szeregu regulacji międzynarodowych, w szczególności zaś ONZ-owskich Paktów: Praw Osobistych i Politycznych oraz Ekonomicznych, Socjalnych i Kulturalnych⁸⁹. Przyjęty podział na wolności i prawa osobiste, polityczne, ekonomiczne, socjalne kulturalne należy więc uznać za pewnego rodzaju nawiązanie do standardów zdefiniowanych w uniwersalnym systemie ochrony wolności i praw jednostki⁹⁰. Jest on uzupełniony o zasady ogólne, zwane również zasadami przewodnimi regulacji wolności, praw człowieka i obywatela, środkami ochrony oraz obowiązkami, a także środkami ochrony (art. 77–81) oraz skonkretyzowaniem konstytucyjnych obowiązków jednostki (art. 82–86).

Ustrojodawca zdecydował się na wyróżnienie w poszczególnych jednostkach redakcyjnych II rozdziału Konstytucji RP:

- zasad ogólnych (art. 30–37);
- zasadę poszanowania i ochrony godności człowieka (art. 30);
- zasadę poszanowania i ochrony wolności człowieka (art. 31);
- zasadę równości (32), łączącą się z zasadą równouprawnienia i zakazem dyskryminacji (art. 33);
- zasadę ochrony i poszanowania prawa do obywatelstwa polskiego (art. 34);
- zasadę ochrony praw mniejszości narodowych i etnicznych (art. 35);

⁸⁷ <http://legal-dictionary.thefreedictionary.com/Tenth+Amendment> (dostęp: 22.12.2015 r.).

⁸⁸ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. Nr 78, poz. 483 ze zm.

⁸⁹ Rozdział II Konstytucji został przygotowany „już w 1990 r. w Poznańskim Centrum Praw człowieka. Na zlecenie podkomisji praw i obowiązków obywateli, kierowanej przez posła J. Gwiżdża [...]. Chcę dodać, że w oparciu o tę koncepcję przygotowany został również rozdział o prawach i wolnościach obywatelskich w projekcie konstytucji przygotowanym przez Komisję Konstytucyjną Sejmu X kadencji, kierowaną przez posła B. Geremka [...]. Koncepcja ta zakłada, że rozdział rozpoczyna się od zasad ogólnych. Następnie umieszczone są podrozdziały obejmujące prawa osobiste, polityczne i socjalno-ekonomiczne. Część końcowa rozdziału to właśnie środki ochrony praw i wolności. Należy dodać, że bardzo podobną koncepcję konstrukcji rozdziału o prawach i wolnościach zawierają konstytucje Czech i Hiszpanii. Proponuję więc utrzymanie tej koncepcji generalnej rozdziału o prawach i wolnościach” – wypowiedź Eksperta Komisji L. Wiśniewskiego, Biuletyn Komisji Konstytucyjnej Zgromadzenia Narodowego, nr XVIII, Warszawa 1995, s. 22.

⁹⁰ Nawiązuje on też do koncepcji wolności i praw I, II i III generacji zob. szerzej: M. Nowak, *Trzy generacje praw człowieka. Ich znaczenie w świetle przesłanek ideowych i historycznych oraz w świetle ich genezy*, [w:] *Prawa człowieka, geneza, koncepcje, ochrona*, red. B. Banaszak, Wrocław 1993, s. 114 i n.

- zasadę sprawowania opieki nad obywatelem polskim przebywającym poza granicami kraju (art. 36);
- zasadę różnicowania zakresu realizacji konstytucyjnych wolności i praw w oparciu o kryterium obywatelstwa (art. 37)⁹¹.

Do katalogu konstytucyjnych wolności i praw osobistych zaliczono:

- prawo do życia (prawną ochronę życia – art. 38);
- wolność od eksperymentów naukowych przeprowadzanych bez zgody poddanej im osoby (art. 39),
- wolność od tortur, okrutnego, nieludzkiego, poniżającego traktowania lub karnia i stosowania kar cielesnych (art. 40);
- wolność osobistą i związane z jej ochroną: prawo do nietykalności osobistej; prawo osób zatrzymanych do humanitarnego traktowania; prawo do poinformowania o przyczynach zatrzymania; prawo do odszkodowania za bezprawne zatrzymanie i pozbawienie wolności; prawo do wzruszania decyzji o zatrzymaniu osoby (art. 41);
- wolność od skazania za czyn nie będący czynem zabronionym w myśl ustawodawstwa krajowego w momencie jego popełnienia, z uwzględnieniem zastrzeżenia, iż dopuszczalne jest jednak ukaranie takiej osoby, jeżeli czyn taki stanowił przestępstwo w myśl prawa międzynarodowego łączące się z prawem do obrony we wszystkich stadiach procesu oraz prawem do respektowania swojej niewinności do czasu prawomocnego orzeczenia sądu (art. 42);
- prawo do sądu, łączące się z zasadą wyłączenia możliwości przedawnienia zbrodni wojennych i zbrodni przeciwko ludzkości oraz z zasadą zawieszenia biegu przedawnienia w stosunku do przestępstw – nie ściganych z przyczyn politycznych – a popełnionych przez funkcjonariuszy publicznych lub na ich zlecenie (art. 43–45);
- wolność od pozasądowego rozstrzygania o przepadku rzeczy (art. 46);
- prawo do ochrony prywatności i prawo decydowania o własnym życiu osobistym (art. 47);
- prawo rodziców do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniem oraz wolność od pozasądowego pozbawiania rodziców przysługujących im praw rodzicielskich (art. 48);
- wolność i ochrona tajemnicy komunikowania się (art. 49);
- prawo do nienaruszalności mieszkania (art. 50);

---

⁹¹ Na temat tych zasad zob.: *Wolności i prawa jednostki w Konstytucji RP*, T. I *Idee i zasady przewodnie konstytucyjnej regulacji wolności i praw jednostki w RP*, red. M. Jabłoński, Warszawa 2010, s. 335 i n.

- prawo do ochrony danych osobowych, łączące się z prawami: dostępu do urzędowych dokumentów i zbiorów danych dotyczących występującego; do żądania sprostowania oraz usunięcia informacji nieprawdziwych, niepełnych lub zebranych w sposób sprzeczny z ustawą (art. 51);
- wolność poruszania się, z jednoczesnym potwierdzeniem wolności wyboru miejsca zamieszkania; wolność wyboru miejsca pobytu; swobody opuszczenia terytorium RP oraz potwierdzeniem zakazu podejmowania przez państwo polskie i jego organy działań mających na celu wydalenie obywatela polskiego z terytorium RP, a także uniemożliwiania powrotu obywatelowi RP do kraju ojczystego (art. 52);
- wolność sumienia i wyznania, wraz z zagwarantowaniem prawa rodziców do zapewnienia dzieciom wychowania i nauczania moralnego i religijnego zgodnego z własnymi przekonaniem (art. 53);
- wolność słowa, wolność pozyskiwania informacji, wolność rozpowszechniania informacji z jednoczesnym potwierdzeniem istnienia zakazu stosowania cenzury prewencyjnej (art. 54);
- zakaz ekstradycji obywatela polskiego⁹², zakaz ekstradycji osoby podejrzanej o popełnienie bez użycia przemocy przestępstwa z przyczyn politycznych (art. 55);
- prawo do azylu (art. 56).

Zdecydowanie węższy jest katalog konstytucyjnych wolności i praw politycznych, w którym ujęte zostały:

- wolność zgromadzeń (art. 57);
- wolność zrzeszania się, a w jej ramach wolność zrzeszania się w związkach zawodowych, organizacjach społeczno-zawodowych rolników oraz organizacjach pracodawców, a także prawo do strajku (art. 58–59);
- prawo dostępu do służby publicznej (art. 60);
- prawo dostępu do informacji publicznej a w ramach tego prawa zagwarantowanie dostępu do dokumentów oraz wstępu na posiedzenia kolegialnych organów

---

⁹² Ekstradycja obywatela polskiego jest jednak dopuszczalna, gdy możliwość taka wynika z ratyfikowanej przez Rzeczpospolitą Polską umowy międzynarodowej lub ustawy wykonującej akt prawa stanowionego przez organizację międzynarodową, której Rzeczpospolita Polska jest członkiem, pod warunkiem, że czyn objęty wnioskiem o ekstradycję:

- 1) został popełniony poza terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, oraz
- 2) stanowił przestępstwo według prawa Rzeczypospolitej Polskiej lub stanowiłby przestępstwo według prawa Rzeczypospolitej Polskiej w razie popełnienia na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, zarówno w czasie jego popełnienia, jak i w chwili złożenia wniosku.

Powyższe warunki nie muszą być spełnione, jeżeli ekstradycja ma nastąpić na wniosek sądowego organu międzynarodowego powołanego na podstawie ratyfikowanej przez Rzeczpospolitą Polską umowy międzynarodowej, w związku z objętą jurysdykcją tego organu zbrodnią ludobójstwa, zbrodnią przeciwko ludzkości, zbrodnią wojenną lub zbrodnią agresji.

władzy publicznej pochodzących z wyborów powszechnych, z możliwością rejestracji dźwięku i obrazu (art. 61);

- czynne i bierne prawo wyborcze oraz prawo do udziału w referendum (art. 62);
- prawo do występowania z petycjami, skargami i wnioskami do organów władzy publicznej i instytucji społecznych w związku z wykonywanymi przez nie zadaniami zleconymi z zakresu administracji publicznej (art. 63).

Stosunkowo szeroki jest natomiast katalog wolności i praw ekonomicznych, społecznych i kulturalnych (art. 64–76):

- prawo do własności oraz jej ochrony,
- prawo do ochrony innych praw majątkowych,
- prawo do dziedziczenia,
- wolność wyboru miejsca pracy i wykonywania zawodu,
- prawo do wynagrodzenia,
- prawo do bezpiecznych i higienicznych warunków pracy,
- prawo do urlopu,
- prawo do nauki,
- prawo do zakładania szkół,
- wolność twórczości artystycznej,
- wolność twórczości naukowej,
- wolność ogłaszania wyników prowadzonych badań,
- wolność nauczania,
- wolność korzystania z dóbr kultury.

Jedną z cech charakterystycznych obowiązującej Konstytucji jest to, że wolności i prawa zostały uregulowane również w jej rozdziale I. Należy bowiem uwzględnić dodatkowo: wolność prasy i innych środków przekazu informacji (art. 14); prawo do zawarcia małżeństwa (jego ochrony i prawa do opieki – art. 18), jako postanowienia, które odnoszą się do wolności i praw osobistych⁹³. Ponadto w rozdziale tym gwarantuje się prawo do ochrony własności i dziedziczenia (art. 21) oraz wolność prowadzenia działalności gospodarczej (art. 22 – prawa i wolności ekonomiczne), a także prawo do zapew-

---

⁹³ Zauważyć jednak trzeba, że Trybunał Konstytucyjny w wyroku z 29 kwietnia 2003 r. sygn. SK 24/02, podkreślił: „interpretacja zasad Konstytucji winna być prowadzona zgodnie z założeniem, w myśl którego jeżeli określona problematyka uregulowana jest przez bardziej szczegółowe, «bliższe» określonym zagadnieniom, normy konstytucyjne, to są one właściwym wzorcem kontroli zgodności z Konstytucją ustaw dotyczących tej problematyki. Nie należy w takich sytuacjach odwoływać się do naczelných zasad ustrojowych, które również – choć w sposób bardziej abstrakcyjny i mniej precyzyjny – danej problematyki dotyczą. [...] Przepisy rozdziału I nie są więc alternatywną wobec przepisów rozdziału II podstawą formułowania wolności i praw jednostki, ale są źródłem uzupełniającym tych praw, tj. znajdują zastosowanie w sprawach w rozdziale II nieuregulowanych albo wprowadzają szczególne uregulowania dotyczące zakresu danego prawa lub jego ograniczeń (np. art. 21 ust. 2)”.

nienia opieki weteranom walk o niepodległość, w szczególności inwalidom wojennym (art. 19 – prawa socjalne).

Szczególny charakter ma też odwołanie się do wolności tworzenia i działania związków zawodowych, organizacji społeczno-zawodowych rolników, stowarzyszeń, ruchów obywatelskich, innych dobrowolnych zrzeszeń oraz fundacji (art. 10). Zasadniczo należałoby je powiązać z uprawnieniem o charakterze ekonomicznym, ale jak wiemy z przedstawionej wyżej systematyki wolność taka została w rozdziale II Konstytucji RP zaliczona do katalogu wolności i praw politycznych.

Również w rozdziale I Konstytucji RP nastąpiło odwołanie się do typowo politycznych uprawnień jednostki, tzn. wolności tworzenia i przystępowania do partii politycznych (art. 11). W rozdziale tym znalazły się również postanowienia wyłączające możliwość funkcjonowania konkretnych partii politycznych, których działalność jest zakazana (art. 13)⁹⁴.

Do praw politycznych nie została także zaliczona wprost obywatelska inicjatywa ustawodawcza, której przecież bliżej do uprawnień o charakterze politycznym, aniżeli wolności tworzenia związków zawodowych w jej klasycznym rozumieniu. Prawo obywatelskiej inicjatywy ustawodawczej określone zostało dopiero w art. 118 ust. 3 Konstytucji RP, w rozdziale poświęconym Sejmowi i Senatowi (rozdział IV).

Na koniec warto podkreślić, że nie wszystkie gwarantowane w Konstytucji RP wolności i prawa mogą być dochodzone bezpośrednio na jej podstawie. Znaczną część z nich, a w szczególności tych należących do kategorii wolności i praw ekonomicznych, socjalnych i kulturalnych (określone w art. 65 ust. 4 i 5; art. 66, art. 69, art. 71 i art. 74–76) można dochodzić jedynie w granicach określonych w ustawie. Ponadto należy uwzględnić specyfikę formuły zastosowanej przez ustrojodawcę w zakresie definiowania treści konkretnego uprawnienia bądź zakresu obowiązku władzy publicznej. W tym drugim przypadku są to najczęściej tzw. przewodnie zasady polityki społecznej i gospodarczej państwa. Powszechnie przyjmuje się, że są to szczególnego rodzaju konstrukcje prawne odnoszące się do państwa, w tym sensie, że stanowiąc o jego obowiązkach – nawet w kontekście poszczególnych uprawnień jednostki – nie tworzą odrębnych praw podmiotowych. Umieszczenie ich w przepisach konstytucyjnych powoduje jednak, że mogą być traktowane jako podstawa badania konstytucyjności prawa, nie mogą być natomiast podstawą formułowania konkretnych roszczeń jednostki wobec władz publicznych⁹⁵.

⁹⁴ Szerzej na temat charakteru i znaczenia postanowień Konstytucji dotyczących materialnej treści wolności i praw oraz środków ich ochrony zob. *Realizacja i ochrona konstytucyjnych wolności i praw jednostki w polskim porządku prawnym*, red. M. Jabłoński, Wrocław 2014, s. 29 – 914.

⁹⁵ L. Garlicki, *Komentarz – Rozdział II Wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. III, Warszawa 2003, s. 4.

Protection of rights and freedoms

Abstract: The US Constitution is composed of a preamble, 7 articles and 27 amendments. Besides the issues related to authorities of power in the State, an essential matter for these points such as: freedoms and rights of citizens, which are included in the first 10 amendments to the Constitution. Due to the clarification of constitutional freedoms, the authors addressed to the decisions of the Supreme Court of the United States. Furthermore, in this research paper, they were presented the views on the essence of freedom and the principles of its protection. The main aim of this article, it was to characterize the constitutional range of regulation in the area of freedom and individual rights, not only in the US Constitution, but also in the Constitution of the Republic of Poland of 2nd April, 1997.

Keywords: freedom, protection of rights, constitutional freedom, jurisprudence Supreme Court.

